

STARO TELO V SOCIOLOŠKI TEORIJI**

Povzetek. Članek obravnava izbrane teme in probleme na področju sociologije starega telesa: odsotnost koncepta staro telo v sociologiji telesa, pomen biomedicine, predstavljanje starega telesa in aktivno staro telo. Avtor ugotavlja, da na področju raziskovanja starega telesa prednjačijo feministične sociologinje (telesa), medtem ko moški del sociologije telesa za njimi bolj ali manj zaostaja. Nadalje avtor ugotavlja, da je področje sociologije starega telesa teoretsko podhranjeno, kajti obstoječa dela so pretežno empirične narave. Kot prevladujoči paradigmatški okvir služi Foucaultova diskurzivna teorija, ob sočasnem spogledovanju s fenomenologijo izkustva starega telesa. Avtor tudi ugotavlja, da med raziskovalkami in raziskovalci starega telesa pretežno vlada pesimizem glede možnosti, da bi se družba v prihodnje uspešno spopadla z družbenim odporom do starosti.

Ključni pojmi: staro telo, sociološka teorija, feministična sociologija, biomedicina, reprezentacije starega telesa, aktivno staro telo, družbeni odpor do starosti.

Uvod

Staro telo je ena izmed slabše raziskanih tem na področju sociologije telesa (Joyce in Mamo, 2006; Holstein, 2006; Slevin, 2006; Twigg, 2006; Paulson in Willig, 2007). Tema je še posebej zanimiva, ker so sociologi v preteklosti ogromno časa posvetili predvsem raziskovanju mladosti in mladega telesa. A eden od razlogov, pravi Alexandra Howson (2005: 18; podobno Shilling, 1993: 34, in Turner, 1991: 21–22), da se je sociologija sploh lotila raziskovanja človekovega telesa, izvira tudi iz demografskih sprememb, ki so pripeljale v razvitih družbah do situacije, v kateri starostniki predstavljajo vse večje ekonomsko breme za mlajše generacije. V skladu s tem se upravičeno postavlja vprašanje, kako bo v prihodnje sploh še mogoče zagotavljati oskrbovanje starejše populacije ob vse dražjih medicinskih postopkih

---

* Tomaž Krpič, doktor kulturoloških ved.

** Izvirni znanstveni članek.

(Joyce in Mamo, 2006) in ob razmeroma vedno manjšem številu delovno aktivnih posameznikov. Alan Peterson (2007: 95–102) tako ugotavlja, da zato v sodobni družbi starejša generacija mlajši predstavlja nekakšno grožnjo. Gre za protislovje, saj se – biološko gledano – starost pojavi pri tisti živalski vrsti, katere člani preživijo svoje lastno razmnoževanje in pri kateri na podlagi običajev mlajši pomagajo starejšim članom skupnosti (Moreira in Palladino, 2008).

Ameriška pisateljica May Sarton je ob neki priliki izjavila, da starost nikogar kaj prida ne zanima, dokler sam ne postane star (Oakley, 2007: 107). Starost je v moderni družbi v prvi vrsti individualen pojav, na ravni družbe pa smo daleč stran od razumevanja starosti kot nekakšne oaze modrosti (*sageism*), po kateri bi stari ljudje imeli v skupnosti privilegirano mesto (Petersen, 2007: 50; Slevin, 2006).¹ Na stare ljudi danes še vedno povečini gledamo kot na krhka, slabotna, aseksualna in včasih celo smešna bitja, ki se niso sposobna prilagoditi novim časom. A novi časi prinašajo tudi nekatera nova razumevanja starosti, ki nemara niso tako zelo negativna. Pričujoči članek sicer ni namenjen morebitnim novim pogledom na staro telo, saj želi avtor le na kratko predstaviti nekatere teme in probleme, izpostavljene v obstoječi sociološki literaturi o starem telesu.

Odsotnost koncepta starega telesa v sociologiji telesa

Saj ne da bi hoteli sociologiji telesa pripisati popolno ignoriranje koncepta starega telesa, toda ob branju večine socioloških razprav o telesu, ki so nastale pred letom 2000, zmanjšamo iščemo koncept starega telesa (Powell in Hendricks, 2009). Za primer vzemimo knjigo vplivnega sociologa telesa Bryana S. Turnerja *The Body & Society* iz leta 1984. Od takrat sta izšla dva precej predelana ponatisa, a šele v zadnji verziji je avtor dodal poglavje, v katerem je razdelal tudi nekaj elementov sociologije (telesnega) staranja (Turner, 2008: 227–241). Podobno velja tudi za delo Nicka Crossleyja (2006), kjer sta starost in staranje omejena le na fragmentarne komentarje. Nič bolje se v svoji knjigi *The Sociology of the Body* ne odreže niti Kate Cregan (2006), kjer je izraz staranje bežno omenjen samo dvakrat.

Po Chrisu Shillingu (1993: 34) se strah pred starostjo povezuje z izgubo simbolnega kapitala telesa. V svoji zadnji izredno zanimivi in pomembni knjigi *Changing Bodies: Habit, Crisis and Creativity* pa Shilling (2008: 16, 19 in 104), žal le na treh mestih, omenja starost oziroma proces staranja. Prvič, staranje je lahko pomemben dejavnik, zaradi katerega posameznik zdrsne v

¹ V tradicionalnih družbah staro telo predstavlja tisto, kar ima Bryan S. Turner (1995: 250) v mislih, ko govori o telesu kot o živem spominu (*«My body is (...) a walking memory.»*). Z razvojem modernih tehnologij arhiviranja človeškega spomina telo v modernih družbah ne predstavlja več najpomembnejšega nosilca (individualnega in/ali družbenega) spomina.

eksistencialno krizo, povezano s stanjem svojega telesa, ki nato privede do ustvarjalne rešitve ali pa do njegovega propada. In drugič, staranje je tesno povezano z boleznijo, do katere prej ali slej neizogibno pride zaradi bioloških procesov v telesu. To pa je po Shillingu – bolj ali manj – tudi vse.

Razlogi za odsotnost starega telesa v sociologiji telesa so številni. Prvič, do nedavnega sociologi v starem telesu niso prepoznavali problema. Problematično je bilo predvsem mlado telo, potrošniško telo, žensko telo, bolno telo, dela nezmožno telo, invalidno telo in podobno, skratka, produktivno in/ali potrošniško telo. Drugič, do pred kratkim medicinska znanost še ni mogla obljubiti bistvenega izboljšanja razmer za življenje starostnikov in podaljšanja življenjske dobe. Dognanja na področju izvornih celic in kloniranja sedaj to omogočajo. Tretjič, tudi sociologi telesa so podvrženi vplivom družbenega odpora do starosti (*ageism*), in posledično tako nenaklonjeni raziskovanju starega telesa. Četrta, skorajda vsi najvplivnejši sociologi telesa so moški, moški pa se za razliko od žensk starajo »dostojanstveno«, torej »neproblematično« (glej Vares, 2009). Ne sme nas torej presenetiti, da so tako vprašanje starega telesa šele nedavno izpostavile predvsem feministične sociologinje (telesa), kot so na primer Toni M. Calasanti, Ann Oakley, Julia Twigg, Kathleen F. Slevin, Susan Paulson, Wendy Martin in še nekatere druge.

Družbeni odpor do starosti

V zadnjem stoletju in pol sta razvoj industrije in potrošništva v ospredje postavila mlado telo, ki je bolj primerno za napore in različne oblike izkoriščanja, sedaj pa pomagata pri ohranjanju ideologije/kulturnega imperIALIZMA mladosti (Slevin, 2006), v skladu s katero starost predstavlja grožnjo napredku in razcvetu modernih družb (Lafontain, 2009: 56–57). Avtor izraza »*ageism*« (družbeni odpor do starosti) Robert Butler (1969: 243) je pojem opredelil kot sistematično uporabo stereotipov in diskriminacijo posameznikov zaradi njihove starosti. Kaže se kot negativen odnos do starosti, neprimerne in včasih tudi žaljivega vedenja do starejših ter nenazadnje tudi kot posameznikovo samozanikanje, da je že star (glej tudi Bytheway, 1995). Vsakdo lahko prej ali slej postane objekt družbenega odpora do starosti, če le živi dovolj dolgo. Ali bo tudi subjekt, pa je do neke mere odvisno od njega samega (Slevin, 2006: 249). Telo in odpor do starosti, pravi Toni Calasanti (2005), sta v potrošniški kulturi, kjer je telo nosilec in producent užitka, tesno povezana (glej tudi Featherstone, 1991: 170). Prvič, ljudje ocenjujejo starost predvsem glede na videz in funkcionalnost telesa, zato poskušajo vplivati nanj na različne načine. Lepo telo je zdravo telo, zdravo telo pa je dobro in moralno telo. Drugič, ljudje so prepričani: bolj je posameznik aktiven, bolj mladosten je. Zato poskušajo starost premagati tudi tako,

da so čim bolj fizično aktivni. Povrhu vsega smo priča nekaterim spremenjenim emocionalnim in kulturnim strategijam starejše generacije (glej na primer Paulson in Willig, 2007). Zaradi učinka kulta mladosti se tudi stari ljudje želijo počutiti mladostno. S tem postanejo tarča potrošniške družbe, saj razpolagajo z občutnimi finančnimi sredstvi in imajo obilico prostega časa, v katerem lahko »iščejo« svojo izgubljeno mladost (Peterson, 2007: 95–102).

Laura Hurd Clarke in Meredith Griffin (2008) sta opravili raziskavo o tem, kako ženske v odgovor na družbeni odpor do starosti uporabljajo različne oblike lepotnega dela, kot so na primer lepotne operacije, barvanje las, ličenje in nekatere nekirurške postopke pomlajevanja. Avtorici ugotavljata, da na odločitev žensk, da se podvržejo raznim oblikam lepotnega dela, vplivajo njihov socialni status, osebni vrednotni sistem in dejstvo, da se moški pogosto za razmerje odločijo prav na podlagi njihovega videza. Ker je mladost tudi sinonim za lepoto, so starejše ženske postavljene pred dejstvo, da se bodisi podvržejo različnim lepotilnim tehnikam bodisi se poskušajo »dostojanstveno« postarati. Ob tem se morajo soočiti s težavami na trgu delovne sile in pri iskanju partnerja. Zaradi družbenega odpora do starosti postanejo starejše in manj privlačne ženske za družbo »nevidne« (Holstein, 2006: 321). Gre za ironijo, kajti starejše ženske postanejo družbeno nevidne prav zaradi tega, ker je njihova starost postala vidna.

Chris Shilling (1993: 139), naslanjajoč se na Bourdieuja, ugotavlja, da je pri starih ljudeh problematična pretvorba fizičnega/telesnega kapitala v druge oblike kulturnega kapitala. Razredna pripadnost in kulturni kapital ostarelega posameznika postaneta pomembna za njegovo dojetje procesa staranja. Mike Featherstone (1987: 125) ugotavlja, da so pripadniki nižjih družbenih razredov veliko bolje pripravljene na staranje kot pripadniki višjih slojev, saj vidijo v telesnem propadu naraven proces. Višji razredi se s staranjem in telesnim propadanjem niso pripravljene sprijazniti, zoper njega se aktivno borijo, telesni propad pa si razlagajo kot izgubo družbenega statusa. Zato bi lahko rekli, da ravno višji sloj pomaga aktivno ohranjati družbeni odpor do starosti.

Judith Kegan Gardiner (2002) ugotavlja, da sta spol in odpor do starosti tesno povezana, saj hegemonška moška kultura ceni edinole mladost in heteroseksualnost. Kathleen F. Slevin in Thomas J. Linneman (2009) tako ugotavljata, da se moški v procesu staranja soočijo s tremi neprijetnimi dejstvi. Prvič, pri moških pride ob upokojitvi do prehoda s področja ekonomske produkcije v feminizirano sfero domačega okolja. Šele takrat moški v polni meri postanejo potrošniki. Drugič, zaradi upada fizičnih sposobnosti se srečajo s težavami na področju športa, tradicionalno moške domene, kar moške usmeri k potrošnji, pa čeprav zgolj zdravstvenih pripomočkov. To pa je skregano z mačizmom. In tretjič, moški se soočijo s težavami na področju spolnosti, kar lahko nadalje vodi k njihovi demaskulinizaciji.

Članek Julie Jones in Stevea Pugh (2005), ki govori o povezavi med staranjem, družbenim odporom do starosti in homoseksualno spolno usmeritvijo, je zanimiv zaradi njune primerjave položaja žensk in homoseksualnih moških. Tako eni kot drugi naj bi bili žrtve petih paradoksov, ki jih je za ženske – ali gre pri tem za heteroseksualke ali lezbijke ni tako zelo pomembno (Slevin, 2006) – opredelil že Efrat Tseelon (1995): skromnosti, varljivosti, vidljivosti, lepote in smrti. Za homoseksualne moške je kanon telesne lepote postavljen tako visoko, da ga doseže le malokateri moški. Nedoseganje lepotnih standardov moškega homoseksualnega telesa, podobno kot pri ženskah, pa se razlaga kot malomarnost oziroma nepripravljenost storiti kaj zase. Zaradi vsega naštetega nastopi problem staranja za homoseksualne moške prej (*pospešeno staranje*), samo staranje pa je tudi mnogo bolj travmatično (Skårderud in Nasser, 2007). Ker tudi sami sebe pogosto reducirajo zgolj na spolno usmeritev, so starejši homoseksualci lahka tarča družbenega odpora do starosti, in to celo s strani pripadnikov lastne skupnosti (Slevin in Linneman, 2009). Jones in Pugh (2005: 256) tako ugotavljata, da je v družbi, kjer sta družbeni odpor do starosti in homofobija endemičen pojav, težko biti star, še huje pa je, če si star homoseksualec.

V nasprotju z nekaterimi optimističnimi sociologi starega telesa (glej Powell in Hendricks, 2009: 86) je Toni Calasanti (2008: 154–155) prepričana, da se je negativnega odnosa do starosti težko znebiti, tudi če se ga dobro zavedamo. Čeprav se sama že dolgo ukvarja s proučevanjem starosti, pa se ji ga na ravni vsakdanjega življenja ni uspelo popolnoma znebiti (glej tudi Bytheway, 2005). Na ravni družbe pa je vse skupaj samo še slabše, saj se družba pogosto sploh ne bori zoper negativen odnos do starosti. V resnici različne ustanove in kozmetična industrija družbeni odpor do starosti le spretno izrabljajo (Calasanti, 2005). Ljudem postavljajo merila, ki jih ni mogoče doseči, nato pa izkoriščajo njihovo stisko. Avtorica konča svoj esej pesimistično. Gibanja, ki se poskušajo upreti družbenemu odporu do starosti, v resnici ne počno nič drugega, kot da točko, pri kateri biološko gledano postanejo telesa stara, postavijo prenizko, zaradi česar so ljudje pripravljene potrošiti neizmerne količine denarja, da bi se ji izognili (Calasanti, 2005). Martha B. Holstein (2006: 325) gre celo tako daleč, da vidi v neobčutljivosti feministk za telo starejših žensk oziroma v njihovem pretiranem osredotočanju na normativne družbene vidike staranja sodelovanje pri njihovi kulturni izključenosti.

Mike Featherstone in Mike Hepworth (1991: 383–386) v članku *The Mask of Aging* sicer govorita predvsem o srednjih letih, a njuno razmišljanje bi lahko z malo sociološke domišljije »podaljšali« tudi na starost. Razumevanje srednje generacije se je v preteklosti spreminjalo v treh obdobjih. Prvo obdobje traja od konca 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Zanj sta značilna uvajanje ostrejših razlik med delovnim in upokojenskim

statusom ter uveljavitev razumevanja starosti kot problema. Drugo obdobje traja nekje med koncem druge svetovne vojne in 70. leti 20. stoletja. Zanj je značilna dokončna prevlada potrošniške družbe, ki v srednji generaciji vidi pomemben ekonomski subjekt. Tretje obdobje traja do današnjih dni. Zanj je značilno prepoznavanje srednjih let kot posebej problematičnega psihološkega obdobja. Čeprav za moderno družbo po eni strani staranje ostaja problem, pa se po drugi strani prav zaradi postopnega povečevanja starejše populacije in zaradi iskanja načinov, kako bi stari ljudje še naprej prispevali k družbeni blaginji, zdi, da bo ravno zaradi naštetih sprememb morda v prihodnosti vseeno prišlo do spremembe tudi v dojemanju staranja in starega telesa (Dumas in Turner, 2007: 14; Twigg, 2006: 48). Če ne pri celotni družbi, pa vsaj pri starejši oziroma t. i. »baby-boom« generaciji.

(De)konstrukcija smrti in pomen biomedicine za staro telo

Alan Peterson (2007: 95–102) opozarja, da se pojmovanje starosti oziroma staranja danes bliskovito spreminja in postaja nejasno zaradi napredovanja biomedicinske znanosti, ki v določeni meri že omogoča podaljševanje življenjske dobe, hkrati pa posameznikom tudi v visoki starosti pomaga ohranjati vitalnost s pomočjo tehnologije. Čeprav se v popularni medijski kulturi kiborg kaže kot mlad človek, je v resničnem življenju kiborg starec (Joyce in Mamo, 2006: 100). Enega od razlogov, zakaj je moderna medicina pomembna za staro telo, Turner (1992: 135) vidi v spremembi strukture bolezni v moderni družbi od akutnih bolezni k prevladi kroničnih. Ker je moderni medicini uspelo obvladati mnoge akutne bolezni, se je življenjska doba podaljšala, a so stroški zdravljenja kroničnih bolezni v zadnjih letih posameznikovega življenja drastično narasli.

John W. Rowe in Robert L. Kahn (1997: 433) opredeljujeta uspešno staranje kot kombinacijo nizke stopnje verjetnosti, da bo posameznik zbolel ali zaradi bolezni postal invalid, visoke stopnje umske in telesne sposobnosti in posameznikovega aktivnega življenjskega sloga. Delo Meredith Minkler in Pamele Fadem (2002) predstavlja kritiko Rowovega in Kahnovega koncepta uspešnega staranja. V prvi vrsti avtorici očitata Rowu in Kahnu, da sta v opredelitvi uspešnega staranja pojmovanje invalidnosti zapisala tako, da sta iz uspešnega staranja izločila invalidne osebe. Avtorja sta premalo pozornosti posvetila staranju kot procesu, ki mu je posameznik podvržen celotno življenje, nista bila pozorna na vpliv, ki ga ima rasna, razredna in spolna neenakost na proces uspešnega staranja, in nenazadnje sta premalo pozornosti usmerila na pomen izgub in pridobitev v zadnjem življenjskem obdobju. Zato sta avtorici prepričani, da njuna definicija vodi zgolj v nadaljnjo stigmatizacijo in marginalizacijo starejših invalidnih oseb. Avtorici menita, da bi potrebovali širše razumevanje uspešnega staranja, takšno, ki bi

starejšim invalidnim osebam omogočala uspešno staranje in sodelovanje v družbenih procesih ob zagotavljanju ustreznih (finančnih) virov.

S pomočjo kulturne analize je John A. Vincent (2006) opredelil štiri različne oblike antistarostne medicine. Prva oblika antistarostne medicine določa mejo med mladostjo in starostjo s telesnim videzom posameznika, zato stavi zgolj na odpravljanje simptomov staranja, na primer na kemično glajenje gub ali kirurško nadomeščanje izgubljenih las. Druga oblika antistarostne medicine se osredotoča vsaj na uspešno zdravljenje, če že ne na odpravljanje bolezni. Posledica uspešnega napredovanja medicinske znanosti (gre predvsem za kurativo) naj bi se kazala kot podaljšanje povprečne življenjske dobe. Tretja oblika antistarostne medicine ne obljublja ljudem le daljše življenjske dobe, temveč jo tudi zagotavlja. Gre za boj zoper vse, kar lahko skrajša človeško življenje. Najdlje pa gre zadnja oblika antistarostne medicine, ki ljudem obljublja celo nesmrtnost.

Jackson L. Powell in Simmon Biggs (2004) se pri svojem razmišljanju o razmerju med staranjem, tehnologijo osebnosti in biomedicino skorajda v celoti naslanjata na Foucaulta pri analizi treh okoliščin: dobrega upravljanja z zdravjem, svetovanja in telesnega izpopolnjevanja. Biomedicina in biopolitika predpostavljata razmerje med posameznikovim zdravjem in njegovo moralnostjo, ki postane pregledno šele s starostjo. Bolj je starostnik zdrav, bolj verjetno je, da je za časa svojega življenja skrbel za svoje telo, skratka, deloval moralno. Temu procesu avtorja pravita *etično samooblikovanje starajočega se subjekta*.

Na področju medicine in zdravja so starejše ženske praviloma deležne posebne »pozornosti« (Oakley, 2007). Čeprav lahko tudi moške na stara leta muči osteoporoz, je do nedavnega medicinski diskurz v tem primeru naslavljal izključno ženske (Klinge, 1997: 60–61). Mike Hepworth in Mike Featherston (1998) v enem od svojih člankov nazorno prikazujeta nastanek in poznejši kulturni razvoj fenomena »moška menopavza«. Avtorja smatrata, da gre pri moški menopavzi za lep primer, kako lahko zasebne težave odražajo družbena razmerja. Namreč, moški v srednjih letih se nedvomno lahko počuti negotovo, bodisi zaradi določenih bioloških sprememb, ki nastopijo zaradi staranja njegovega telesa, bodisi zaradi spremembe družbenih razmer, v katerih posameznik biva; kako pa si bo ta občutek razlagal, je odvisno od specifične družbene situacije. Le znotraj specifičnega družbenega okvira lahko naravni pojavi, kot je na primer moška menopavza, dobijo svoj pomen. Prav na primeru moške menopavze avtorja ugotavljata, da prihaja v zadnjem času do velikih sprememb v položaju in razmerju med spoloma, in sicer v smeri njunega zblíževanja, saj se danes moški, podobno kot ženske, vse bolj obračajo k svojemu zasebnemu življenju kot pomembnemu viru emocionalne podpore in samopotrjevanja. Je pa v tem mogoče videti tudi določeno ironijo, saj so moški, ki so si izmislili pojem menopavze, ga

medikalizirali in naprtili ženskam, sedaj v položaju, ko s pomočjo medikalizacije in različnih telesnih modifikacij sami iščejo rešitve za svoje psihične težave.

V dobi visoke modernosti (Schilling, 1993: 186), kjer je akumulacija simbolne vrednosti individualna in telesna, je posameznik močno obremenjen z mislijo na smrt. Čeprav Julia Twigg (2006: 51) na nekem mestu pravi, da smrt oropa smisel starosti, lahko po drugi strani rečemo, da je ravno zavedanje smrti pri posamezniku močna spodbuda družbenega nasprotovanja starosti. Dandanes starost tesno povezujemo s koncem posameznikovega življenja, pred nastopom 20. stoletja pa to še zdaleč ni bilo tako, saj je bila smrtnost enakomerno razporejena v teku različnih življenjskih obdobij. Z razvojem moderne medicine je smrt postala vse bolj predvidljiva in omejena na pozno starost. Tudi umiranje je zaradi razvoja medicine danes daljše in bolj osamljeno kakor kdajkoli prej (Schilling, 1993: 196). Ne glede na to, kako utopično ali celo nesmiselno se to mordališi, pa je končni cilj medicine napraviti posameznikovo telo nesmrtno.

Céline Lafontain (2009) proces vzpostavitve nesmrtnosti imenuje razgradnja smrti. In čeprav je do tega še daleč, se zaradi novih spoznanj na področju biomedicine (izvirne celice in kloniranje) morda približujemo vsaj novemu razumevanju starosti oziroma starega telesa. Thomas Kirkwood (2001) za družbeni in kulturni proces preobrazbe razumevanja smrti zaradi različnih novih spoznanj na področju biomedicine uporablja kar izraz »konec starosti«. Ključno vprašanje pa je, kako bo uporaba novih medicinskih tehnologij vplivala na družbo. Michael G. Zey (2005) je glede prihodnosti optimističen. V družbi podaljšanega življenja bodo posamezniki lahko imeli več kot le eno kariero, mnogo zaporednih življenjskih partnerjev, živeli bodo v ekstremni obliki razširjene medgeneracijske družine, neprestano bodo lahko vpeti v takšno ali drugačno obliko študija in z mnogo večjo previdnostjo načrtovali lastno prihodnost.

A vprašanje je, ali ne gre zgolj za prazne obljube. Lafontain (2009: 65) meni, da regenerativna medicina daje posamezniku varljiv občutek, da je zoper staranje in smrt mogoče uspešno ukrepati. Bryan S. Turner ugotavlja (2007: 33–34; glej tudi Dumas in Turner, 2007), da bo zaradi dragega ohranjanja »večnega« življenja prišlo do še večjega prepada med razvitim in nerazvitim svetom. Verjeti je, da bo prišlo tudi do neke vrste regenerativnega turizma. Bogati turisti iz razvitega sveta si bodo lahko privoščili obisk regeneracijskih centrov na Karibih, Tajlandu ali kje v jugovzhodni Aziji. Pričakujemo lahko tudi nadaljevanje preusmerjanja pozornosti od skrbi za zdravje populacije zaradi potreb po kvalitetni industrijski delovni sili k skrbi za zdravje zaradi zagotavljanja potrošnje. A morda je najbolj presenetljiva Turnerjeva ugotovitev, da se bo pomen teološkega razumevanja posmrtnega življenja zmanjšal na najmanjšo možno mero. Zaradi novih regeneracijskih

tehnologij bo postalo vprašanje etike in morale nepomembno (Turner, 2008: 238–240), saj bo lahko posameznik družbeno deloval brez usodnih posledic za svoj obstoj. To je v nasprotju s tradicionalnimi etičnimi in religioznimi sistemi, ki s strahom pred bogom za doseganje družbenega reda in osebne discipline zahtevajo tehnike osebnosti in kontrolo nad telesom. Vprašanje socialne pravičnosti in človekovih pravic bo tako lahko utemeljeno zgolj na odnosu do tistih, ki si »konca starosti« oziroma »razgradnje smrti« ne bodo mogli privoščiti.

Tiago Moreira na Paolo Palladino (2008) sta še manj optimistična. Članek sicer predstavlja lep primer primerjalne analize dela Thomasa Kirkwooda, Leonarda Hayflicka in Alexa Comforta, in sicer ob družbeno pomembnih vprašanjih, kot sta »*Zakaj sta staranje in smrt pomembna*«, »*Ali lahko organizem živi večno*« ... Avtorja nas opozarjata, da v razpravi o smrti oziroma posameznikovi končnosti in vplivu novih medicinskih tehnologij ne bi smeli izpustiti izpred oči dejstva, da o koncu (telesnega) staranja danes govorimo predvsem na podlagi nekaterih laboratorijskih dognanj in da gre pri premiku v razumevanju posameznikove telesne končnosti zaenkrat predvsem za premike na epistemološki ravni, manj pa v vsakdanjem življenju.

(Samo)predstavitve starega telesa

Emma Halliwell in Helga Dittmar (2003) sta v raziskavi o moškem in ženskem razumevanju telesnega videza in pogledov na staranje ugotovili, da moški na telo gledajo kot na celoto, medtem ko je telo za ženske sestavljeno iz delov, zaradi česar je ženski pogled na lastno telo strožji. Kadar moški ocenjujejo svoje telo, imajo v mislih tako njegov videz kakor tudi njegovo delovanje, medtem ko se ženske pogosto osredotočijo le na telesno zunanost. Glede starostnih sprememb zunanjega izgleda naj bi se zato moški v primerjavi z ženskami manj vznemirjali. Povrhu tega se moški starajo »dostojanstveno«, medtem ko ženske z leti postanejo preprosto neprivlačne. Se pa moški v visoki starosti veliko bolj vznemirjajo zaradi upada svojih telesnih sposobnosti.

V razpravi o vplivu spola na telesno samozadovoljstvo Patricia L. Kaminski in Bert Hayslip (2006) ugotavljata, da se pri moških v visoki starosti bolj pogosto kakor pri ženskah v tej starosti pojavi omalovaževanje njihove lastne zunanje podobe v času staranja. Ženske se prej, a postopneje, srečajo z vplivi, ki jih prinese staranje njihovega telesa, pri moških pa je vpliv pogosto hipen. Pri ženskah je bolj na udaru njihovo zadovoljstvo s *telesom-kot-predmetom*, še posebej, če gre tudi za invalidne osebe, medtem ko je pri moških ogroženo stanje *telesa-kot-procesa*. Znova je stanje za ženski spol v visoki starosti slabše v primeru, ko gre za invalidne osebe. Zanimiva je tudi njuna ugotovitev, da je za generacije nad 60 let zadovoljstvo posameznika s

telesnim stanjem relativno slabo povezano s samim staranjem, bolj pa nanj vplivata spol in stopnja invalidnosti.

Ngaire Donaghue in Nicole Smith (2008: 880) v raziskavi o sodbah, ki jih imajo posamezniki o svoji telesni teži in privlačnosti v času življenja, ugotavljata, da ostaja razlika med samoocenjevanjem in tem, kako nas ocenjujejo drugi, pri moških z leti enaka, medtem ko se pri ženskah spreminja in je največja med 40. in 50. letom. Po mnenju avtoric razlika med spoloma izvira iz različnih telesnih lepotnih meril, ki obstajajo v različnih starostnih obdobjih pri ženskah. Ženske v obdobju med 40. in 50. letom naj ne bi bile pripravljene spremeniti svoja telesna estetska merila, čeprav se jih intimno zelo dobro zavedajo.

Podobe starega telesa v medijih predstavljajo pomemben vir negativnih stereotipov o starostnikih in so tako pogosto eden od najpomembnejših virov diskriminacije starejših ljudi (Biggs, 2002: 171–173). Billy Bytheway in Julia Johnson (1998) podobo starega telesa, ki nam jo ponujajo mediji, primerjata s posameznikovim opazovanjem svojega lastnega telesa v ogledalu. Pred družbenim ogledalom si posamezniki natikajo različne telesne maske. Eni zato, da bi prikriili staranje, drugi zato, ker mislijo, da je staranje zgolj nekakšno natikanje maske, pod katero lahko vseeno za vedno ostaneš mlad (glej tudi Featherstone in Hepworth, 1991: 377–383). Gre za eno od mnogih strategij, ki jih v vsakdanjem življenju uporabljajo posamezniki pri soočanju s starostjo (Paulson in Willig, 2007). Eileen Fairhurst (1998: 265–272) je v svojem članku opisala različne reakcije na posameznikovo staranje. Ena od reakcij je posameznikovo distanciranje od lastnega telesa. Starejši ljudje radi govorijo o telesu kot o nečem, kar se zaradi vpliva časa mora spreminjati, medtem ko za njihovo osebnost velja, da je nespremenljiva (Skårderud in Nasser, 2007). Seveda gre zgolj za občutek, saj se v resnici spreminja tudi posameznikova osebnost. Gre le za občutek neprekinjenega posameznikovega obstoja. V moderni družbi, kjer prevladuje kult mladosti, pa imajo s tem posamezniki tudi rešilno bilko, da ostajajo vsaj v duhu še naprej mladi, če že ne morejo ničesar storiti zoper staranje lastnega telesa.

Mediji s svojimi podobami starega telesa starostnikom sporočajo dvoje. Prvič, v sodobni potrošniški družbi si lahko posamezniki kljub visoki starosti še vedno marsikaj privoščijo, in drugič, vse to si lahko privoščijo prav zato, ker so stari. Zato nas ne sme presenetiti ugotovitev, da so starostniki enakovredni potrošniki mlajšim generacijam, predvsem kar se tiče potenciala za uporabo novih informacijskih tehnologij (Joyce in Mamo, 2006). Mike Featherstone (1995) vidi v novih informacijskih tehnologijah možnost, da starejši posamezniki, ki imajo zaradi visoke starosti in težav z zdravjem probleme z navezovanjem stikov z okolico, s pomočjo uporabe le-teh vseeno vstopajo v odnose z drugimi ljudmi. Pri tem pa nas Featherstone vseeno svari pred pretirano navdušenostjo, saj je dostopnost do novih

informacijskih tehnologij povezana tudi s finančnimi zmožnostmi starostnikov.

Toni Calasanti in Neal King (2007) sta analizirala 120 spletnih mest, ki na svoji straneh ponujajo praktične nasvete zoper procese staranja za moške. Namesto ukinjanja tradicionalnega razlikovanja med moškostjo in ženskostjo lahko vidimo, kako protistarostna industrija v resnici le krepi tradicionalne predstave in razmerja med spoloma. Avtorja ugotavljata, da spletna mesta s propagiranjem določene podobe starega moškega telesa pomagajo ohraniti spolne razlike v družbi. Obstaja tesna povezanost med predstavami, da je moškost biološko nasprotje ženskosti tudi v starejšem življenjskem obdobju, da so moški žrtve andropavze in menopavze zaradi upada testosterona in da gre za nekakšno moderno obliko bolezni ter da moški lahko ohranijo moškost tudi v starih letih, čeprav ta moškost ni moškost starega telesa, ampak je enaka moškosti mladega telesa.

Toni Calasanti in Neal King sta v raziskavi opredelila tudi novo podobo starega moškega telesa, ki jo na splošno posredujejo mediji. Za razumevanje nove podobe moškosti starega telesa sta pomembni dve strategiji. Prvi element je »še naprej igrati trdo igro«, kar se kaže kot konstrukcija moškosti in v razmerju moškega do nasprotnega spola v družbi potrošnje, v kateri moški – potem ko je v prvem delu življenja trdo delal in se marsičemu odpovedal, da si je ustvarili visok standard – preostanek življenja lahko preživi na potovanjih in se ukvarja z dragimi športi. Drugi element je »še naprej ostati trd«, kar pomeni, da mora moškost ostati v določenih mejah družbenih in kulturnih razmerij do nasprotnega spola. V veliki meri gre pri tem seveda tudi za vprašanje uspešne spolnosti v obdobju zgodnje in pozne starosti.

Na dojemanje in predstavljanje starosti pa ne vplivajo le mediji, ampak tudi socialno okolje, v katerem posameznik biva. Če se posameznik obnaša in oblači primerno družbenim standardom, ki veljajo za njegova leta, potem se posameznik stara »primerno«, obratno pa gre za »ovco, preoblečeno v jagnje«. Vseeno poskuša večina ljudi izboljšati svoj zunanji videz. Susan Paulson (2008) v svoji študiji obravnava načine, na katere kultura na več ravneh oblikuje izkustvo starega telesa pri lepotnih terapijah. Prvič, predavatelji lepotne terapije učijo, da je najpomembnejši element terapije koža. Po njihovem mnenju ustrezna oskrba in zaščita posameznikove kože lahko izboljšata posameznikovo psihofizično stanje. Drugič, čeprav predavatelji le redko govorijo o primernih metodah lepotne terapije za starejše ljudi, pa se slušatelji dobro zavedajo potreb starejših ljudi in temu primerno prilagodijo znanje, ki ga pridobijo na predavanjih. Tretjič, dotik z golo roko je prvi pogoj za uspešnost lepotne terapije. Terapevti se v čim večji meri poskušajo izogibati uporabi rokavic, saj simbolizirajo nepristen stik med terapevtom in pacientom. Četrto, v raziskavi so starejši udeleženci lepotne terapije jasno izrazili pozitiven vpliv, ki ga ima terapija na njihovo življenje.

Kot pravi Meredith Jones (2008), živimo danes v t.i. kulturi predelave (makeover culture). Med drugim nam lepotna kirurgija lahko ponudi pre-novo telesa že ob prvih znakih staranja. Seveda posamezniki praviloma ne verjamejo, da si lahko že s tem kar povrnejo mladost. Gre jim bolj za to, da bi bili za svoja leta videti nekoliko bolje, ali pa si želijo vplivati na potek svojega staranja oziroma vsaj nekoliko podaljšati srednje starostno obdobje. Včasih pri posameznikih zasledimo tudi željo po stanju »brezstarostnosti«, pogosto pa gre pri tem tudi za ustvarjanje lastnega življenjskega sloga. Predvsem gre tu za ženske, ki so v staranju potisnjene v področje nevidnega. In če se starejšim moškim (zaenkrat še) ni treba zatekati k lepotni kirurgiji, ženske včasih rešujejo medgeneracijske konflikte s svojimi hčerkami in materami tudi s pomočjo lepotne kirurgiji (Jokastin kompleks).

Chris Gilleard in Paul Higgs (2005: 117-118) v svoji raziskavi ugotavljata, da se zanimanje, da bi se posamezniki podvrgli plastični kirurgiji, po 65. letu starosti bistveno zmanjša, čeprav sicer ta interes obstaja pri vseh starostnih kategorijah. Avtorja ugotavljata, da kljub relativno majhnemu številu tistih starejših, ki si lahko privoščijo različne drage pomlajevalne tehnike, popularnost plastične kirurgije vseeno kaže na to, da bi si takšen postopek radi privoščili tudi mnogi tisti, ki si ga zaradi ekonomskih razlogov ne morejo.

(Samo)aktivnosti starega telesa

Kot smo dejali že uvodoma, je aktivnost pomemben dejavnik v boju zoper starost. Ann Bowling (2008) v svoji raziskavi ugotavlja, da sicer pri starejših ljudeh na splošno obstaja povezava med laičnimi in znanstvenimi modeli dojemanja aktivnega staranja. Ključna razlika med strokovnim in vsakdanjim pogledom je predvsem v tem, da so laični modeli mnogo bolj preprosti. Pri razumevanju aktivnosti starega telesa se ljudje osredotočajo predvsem na družbeno, fizično in mentalno zdravje ter delovanje. Aktivno staranje stari ljudje vidijo kot ohranjanje zdravja in dobre telesne zmogljivosti.

V eni od svojih raziskav Susan Paulson (2005) s pomočjo etnometodološke analize pojasnjuje razlike med dvema telesnima kulturama starejših posameznikov. V enem primeru gre za organizirano telesno vadbo za starejše, v drugem za obiskovanje plesnih vaj. Paulsonova ugotavlja, da se strategija upiranja staranju pojavlja v obliki treh vrst razprav. Prva govori o zdravju in fiziologijah starejših, druga o popularnih telesnih vadbah, ki jih je mogoče prakticirati v vsakdanjem življenju, medtem ko tretja vrsta razprav govori o eleganci plesnih gibov. Le zadnji diskurz je značilen tudi za plesne vaje starejših, medtem ko se prva dva pojavljata le pri prvi obliki telesne kulture starejših. Pri telesni vadbi starejši poudarjajo individualno vadbo in uspehe, medtem ko gre pri plesnih vajah za poudarjanje pripadnosti skupnosti.

Emmanuelle Tulle (2008) govori o aktivnem starem telesu na primeru analize izkušenj starejših tekačev. Temeljno vprašanje za avtorico je, ali morda sociologija telesa v zadnjem času neupravičeno ne krči starega telesa zgolj na njegove telesne razsežnosti. Pri tem ima v mislih Turnerja in njegovo deloma fenomenološko razumevanje ontološkega položaja (tudi starega) telesa (glej Turner, 2001). Avtorica ugotavlja, da posamezniki v vsakdanjem življenju radi izberejo strategijo kartezijanskega dualizma oziroma »skrivanja« mladosti pod masko starosti. Starostna aktivnost je umeščena v družbeno strukturo, znotraj katere posamezniki v daljšem časovnem okviru pridobijo atletske sposobnosti in tekaško istovetnost, pri čemer ne gre zgolj za fizični kapital. Pozitivna izkušnja tekačev veteranov na dolge proge Tullovo napeljujejo na to, da je morda čas za novo, bolj pozitivno razumevanje samega položaja starega telesa.

Toda: ali je priseganje na aktivno staro telo res lahko edinole pozitivno? Stephen Katz (2000) svari pred pretiranimi pričakovanji. Priseganje na aktivno staro telo ni pomembno zgolj zaradi tega, ker prinaša starejšim kvalitetnejše življenje, ampak tudi zaradi tega, ker na ta način družba poskrbi, da se tisti, ki so zaradi uveljavitve pokojninskega sistema izločeni iz produkcijskega procesa, prek aktivnega sodelovanja kot potrošniki vanj znova vrnejo. Skrb za ekonomski sistem tako lahko kaj hitro prevlada nad skrbjo za starejše.

Bevan C. Grant (2008) je v svoji fenomenološko naravnani raziskavi o pomenu, ki ga posamezniki, starejši od 70 let, pripisujejo fizični aktivnosti, zaznal štiri različne teme, s katerimi intervjuvanci opisujejo izkušnjo lastne fizične aktivnosti. Prvič, posamezniki si želijo ostati v stiku s svojim telesom, ker menijo, da lahko predvsem na takšen način nadzirajo in ustrezno skrbijo za svoje zdravje v pozni starosti. Drugič, posamezniki verjamejo, da je le aktivno telo lahko tudi zdravo telo. Prepričani so, da posameznika (hitreje) postara njegova telesna neaktivnost. Tretjič, starejši ljudje pogosto dvomijo, ali naj se sploh začno fizično udeleževati in pa kakšne intenzivnosti naj bo njihova telesna vadba. Četrto, zelo pomembna tema, povezana s fizičnim delovanjem starostnikov, je povezana tudi z razlogi, zaradi katerih posamezniku ne uspe redno prisostvovati vadbi. Grant ugotavlja, da obstaja precejšen prepad med znanstvenim razumevanjem pomena, ki ga ima telesna vadba za starejše, in predstavami, ki jih imajo o tem starostniki. Hkrati ugotavlja, da pri starejših obstaja tudi precejšen razkorak med željo po vadbi in njenim uresničevanjem. Pogosto se starostniki telesne vadbe lotijo, potem pa kmalu zaradi različnih razlogov obupajo. Pomemben dejavnik je tudi dejstvo, da so starejši ljudje odraščali v času pred drugo svetovno vojno, ko telesna vadba ni bila nekaj samoumevnega, pri ženskah pa je bila pogosto celo razumljena kot nekaj negativnega.

Mark Bhatti (2006: 322) v svojem članku o pomenu, ki ga ima vrt za

posameznika v tretjem in predvsem četrtem starostnem obdobju, govori o vlogi, ki ga pri tem odigra telesno delo. Pogosto se zgodi, da starejšim ljudem zaradi splošne starostne telesne degradacije ostane na razpolago predvsem delo na vrtu, kar je po avtorjevem mnenju tesno povezano tudi z njihovim poskusom ohranitve spominov, prostorskega reda, identitete in statusa ter ohranitvijo družbenega in kulturnega reda.

Sklep

Brez dvoma je področje starega telesa eno od slabše raziskanih področij sociologije telesa in temu primerno tudi slabše pokrito s strokovno literaturo. Vseeno lahko na podlagi razpoložljive literature² naredimo nekaj sklepov. Prvič, v zadnjem desetletju so se raziskovanja starega telesa lotile predvsem feministične sociologinje (telesa), kot so na primer Julia Twigg, Toni Calasanti, Wendy Martin, Susan Paulson, Kathleen F. Slevin, Ann Oakley in še nekatere druge, medtem ko za njimi počasi »capljajo«² sociologi telesa. Drugič, posledično se največ literature posveča prav ženskemu staremu telesu, manj pa je študij o moškem starem telesu. Tretjič, področje sociologije starega telesa je prepojeno s Foucaultom, ob tem pa je teoretsko precej podhranjeno. Četrtič, raziskovalno področje počasi preplavljajo dela, ki temeljijo predvsem na empiričnem raziskovanju starega telesa, kar je vsekakor spodbudno, ni pa zadostno. Petič, počasi, a nezadržno, se na področje starega telesa vriva fenomenologija. Šestič, področje je dobresedno prepojeno s pesimističnim vidikom glede družbenega odpora do starosti in starega telesa. In nenazadnje, lahko za konec pritegnemo misli Julie Twigg (2006: 40), da nas rezultati na področju raziskovanja starega telesa upravičeno opozarjajo na same meje družbene konstrukcije telesa.

LITERATURA

- Bhatti, Mark (2006): When I'm in the Garden I Create my Own Paradise: Homes and Gardens in Later Life. *The Sociological Review* 54 (2): 318-341.
- Biggs, Hazel (2002): The Ageing Body. V Mary Evans in Ellie Lee (ur.), *Real Bodies: A Sociological Introduction*, 167-184. New York: Palgrave.
- Bowling, Ann (2008): Enhancing Later Life: How Older People Perceive Active Ageing. *Ageing & Mental Health* 12 (3): 293-301.
- Butler, Robert (1969): Age-ism: Another Form of Bigotry. *Gerontologist* 9 (3): 243-246.
- Bytheway, Bill (1995): *Ageism*. Philadelphia: Open University Press.

² Morda ni odveč opozoriti, da je bilo mogoče zaradi omejenosti prostora prikazati zgolj nekatere teme in omejen seznam literature s področja sociologije starega telesa.

- Bytheway, Bill (2005): Ageism and Age Categorisation. *Journal of Social Issues* 61 (2): 361-374.
- Bytheway, Billy in Julia Johnson (1998): The Sight of Age. V Sarah Nettleton in Jonathan Watson (ur.), *The Body in Everyday Life*, 243-257. London in New York: Routledge.
- Calasanti, Toni (2005): Ageism, Gravity, and Gender: Experiences of Aging Bodies. *Generations* 29 (3): 8-12.
- Calasanti, Toni in Neal King (2007): Beware of Estrogen Assault: Ideas of Old Manhood in Anti-aging Advertisements. *Journal of Aging Studies* 21 (4): 357-368.
- Calasanti, Toni (2008): A Feminist Confronts Ageism. *Journal of Aging Studies* 22 (2): 152-157.
- Cregan, Kate (2006): *The Sociology of the Body: Mapping the Abstraction of Embodiment*. London: SAGE Publications.
- Crossley, Nick (2006): *Reflexive Embodiment in Contemporary Society*. New York: Open University Press.
- Donaghue, Ngairé in Nicole Smith (2008): Not Half Bad: Self and Others' Judgements of Body Size and Attractiveness across the Life Span. *Sex Roles* 58 (11-12): 875-882.
- Dumas, Alex in Bryan S. Turner (2007): The Life-extension Project: A Sociological Critique. *Health Sociology Review* 16 (1): Fairhurst, Eileen (1998): Growing Old Gracefully as Opposed to Mutton Dressed as Lamb: The Social Construction of Recognising Older Women. V Sarah Nettleton in Jonathan Watson (ur.), *The Body in Everyday Life*, 258-275. London: Routledge.
- Featherstone, Mike and Mike Hepworth (1991): The Mask of Ageing and the Postmodern Life. V Mike Featherstone, Mike Hepworth and Bryan S. Turner (ur.), *The Body: Social Process and Cultural Theory*, 371-389. London: Sage.
- Featherstone, Mike (1987): Leisure, Symbolic Power and the Life Course. V J. Horne, David Jerry and Alan Tomlinson (ur.), *Sport, Leisure and Social Relations*, 121-137. London: RKP.
- Featherstone, Mike (1991): The Body in Consumer Culture. V Mike Featherstone, Mike Hepworth and Bryan S. Turner (ur.), *The Body: Social Process and Cultural Theory* 170-196. London: Sage.
- Featherstone, Mike (1995): Post-bodies, Aging and Virtual Reality. V Mike Featherstone in Andrew Wernick (ur.), *Images of Aging*, 227-244. London: Routledge.
- Gardiner, Judith Kegan (2002): Theorizing Age and Gender: Bly's Boys, Feminism, and Maturity Masculinity. V Judith Kegan Gardiner (ur.), *Masculinity Studies & Feminist Theory: New Directions*, 90-118. New York: University of Columbia Press.
- Gilleard, Chris in Paul Higgs (2005): Aging and Its Embodiment. V Mariam Fraser in Monica Greco (ur.), *The Body: A Reader*, 117-121. New York: Routledge.
- Grant, Bevan C. (2008): An Insider's View on Physical Activity in Later Life. *Psychology of Sport and Exercise* 9 (6): 817-929.
- Halliwell, Emma in Helga Dittmar (2003): A Qualitative Investigation of Women's and Men's Body Image Concerns and Their Attitudes toward Ageing. *Sex Roles* 49 (11-12): 675-684.

- Hepworth, Mike in Mike Featherstone (1998): The Male Menopause: Lay Accounts and the Cultural Reconstruction of Midlife. V Sarah Nettleton in Jonathan Watson (ur.), *The Body in Everyday Life*, 276–301. London: Routledge.
- Holstein, Martha B. (2006): On Being an Aging Woman. V Toni M. Calasanti in Kathleen F. Slevin (ur.), *Age Matters: Realigning Feminist Thinking*, 313–334. New York: Routledge.
- Hurd Clarke, Laura in Meridith Griffin (2008): Visible and Invisible Aging: Beauty Work as a Response to Ageism. *Age & Society* 28 (5): 653–674.
- Jones, Julie in Steve Pugh (2005): Aging Gay Men: Lessons from the Sociology of Embodiment. *Men and Masculinities* 7 (3): 248–260.
- Jones, Meredith (2008): *Skintight: An Anatomy of Cosmetics Surgery*. Oxford: Berg.
- Joyce, Kelly in Laura Mamo (2006): Graying the Cyborg: New Directions in Feminist Analysis of Aging, Science, and Technology. V Toni M. Calasanti in Kathleen F. Slevin (ur.) *Age Matters: Realigning Feminist Thinking*, 99–121. New York: Routledge.
- Kaminski, Patricia L. in Bert Hayslip (2006): Gender Differences in Body Esteem among Older Adults. *Journal of Women & Aging* 18 (3): 19–35.
- Katz, Stephen (2000): Busy Bodies: Activity, Aging, and the Management of Everyday Life. *Journal of Ageing Studies* 14 (2): 135–152.
- Kirkwood, Thomas (2001): The End of Age. Dostopno prek <http://www.bbc.co.uk/radio4/reith2001/> 27. 2. 2010.
- Klinge, Ineke (1997): Female Bodies and Brittle Bones: Medical Interventions in Osteoporosis. In Kathy Davies (ur.), *Embodied Practices: Feminist Perspectives on the Body*, 59–72. London: SAGE.
- Lafontaine, Céline (2009): Regenerative Medicine's Immortal Body: From the Fight against Aging to the Extension of Longevity. *Body & Society* 15 (4): 53–71.
- Minkler, Meredith in Pamela Fadem (2002): Successful Aging: A Disability Perspective. *Journal of Disability Policy Studies* 12 (4): 229–235.
- Moreira, Tiago in Paolo Palladino (2008): Squaring the Curve: The Anatomico-Politics of Ageing, Life and Death. *Body & Society* 14 (3): 21–47.
- Oakley, Ann (2007): *Fracture: Adventure of the Broken Body*. Bristol: The Policy Press.
- Paulson, Susan (2005): How Various »Cultures of Fitness« Shape Subjective Experience of Growing Older. *Ageing & Society* 25 (2): 229–244.
- Paulson, Susan in Carla Willig (2007): Older Women and Every Day Talk about the Aging Body. *Journal of Health Psychology* 13 (1): 106–120.
- Paulson, Susan (2008): Beauty is more than skin deep. An Ethnographic Study of Beauty Therapists and Older Women. *Journal of Ageing Studies* 22 (4): 256–265.
- Peterson, Alan (2007): *The Body in Question: A Socio-Cultural Approach*. New York: Routledge.
- Powell, Jason L. in Simon Biggs (2004): Aging, Technologies of Self and Bio-Medicine: A Foucauldian Excursion. *The International Journal of Sociology and Social Policy* 24 (6): 17–29.
- Powell, Jason L. in Jon Hedricks (2009): The Sociological Construction of Ageing: Lessons for Theorising. *International Journal of Sociology and Social Policy* 29 (1–2): 84–94.

- Rowe, John W. in Robert L. Kahn (1997): Successful Aging. *The Gerontologist* 37 (49): 433-440.
- Shilling, Chris (1993): *The Body and Social Theory*. London: Sage.
- Shilling, Chris (2008): *Changing Bodies: Habit, Crisis and Creativity*. London: Sage.
- Skårderud, Finn in Mervat Nasser (2007): (Re)figuring Identities: My Body is What I Am. V Mervat Nasser, Karen Baistow in Janet Treasure (ur.), *The Female Body in Mind: The Interface between the Female Body and Mental Health*, 17-27. London: Routledge.
- Slevin, Kathleen F. (2006): The Embodied Experiences of Old Lesbians. V Toni M. Calasanti in Kathleen F. Slevin (ur.), *Age Matters: Realigning Feminist Thinking*, 247-268. New York: Routledge.
- Slevin, Kathleen F. in Thomas J. Linneman (2009): Old Gay Men's Bodies and Masculinities. *Men and Masculinities* 0 (0): 1-25
- Tseëlon, Efrat (1995): *The Masque of Femininity: The Presentation of Woman in Everyday Life*. London: SAGE.
- Tulle, Emmanuelle (2008): The Ageing Body and the Ontology of Ageing: Athletic Competence in Later Life. *Body & Society* 14 (3): 1-19.
- Turner, Bryan S. (1991): Recent Developments in the Theory of the Body. V Mike Featherstone, Mike Hepworth in Bryan S. Turner (ur.), *The Body: Social Process and Cultural Theory*, 1-35. London: SAGE.
- Turner, Bryan S. (1992): *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. London: Routledge.
- Turner, Bryan S. (1995): Aging and Identity. V Mike Featherstone in Andrew Wernick (ur.), *Images of Aging*, 245-260. London: Routledge.
- Turner, Bryan S. (2001): Disability and the Sociology of the Body. V Gary L. Albrecht, Katharine D. Seelman in Michael Burry (ur.), *Handbook of Disability Studies*, 252-266. Thousand Oaks: SAGE.
- Turner, Bryan S. (2007): Culture, Technologies and Bodies: The Technological Utopia of Living Forever. V Chris Shilling (ur.), *Embodying Sociology: Retrospect, Progress, and Prospects*, 19-36. Oxford: Blackwell Publishing.
- Turner, Bryan S. (2008): *The Body and Society: Explorations in Social Theory*. London: Sage.
- Twigg, Julia (2001): *Bathing - The Body and Community Care*. London: Routledge.
- Twigg, Julia (2006): *The Body in Health and Social Care*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vares, Tiina (2009): Reading the »Sexy Oldie«: Gender, Age(ing) and Embodiment. *Sexualities* 12 (4): 503-524.
- Vincent, John A. (2006): Ageing Contested: Anti-ageing Science and the Cultural Construction of Old Age. *Sociology* 40 (4): 681-698.
- Zey, Michael G. (2005): The Superlongevity Revolution: How It Will Change Our Lives. *The Futurist* 39 (6): 16-21.